

AHOLINING IJTIMOIIY HIMOYA QILISH INSTITUTLARINI SHAKLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI

Bahromov Shahzod Fazliddinovich
O‘zMU talabasi

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot aholini ijtimoiy himoya qilish institutlarini shakllantirish bo'yicha xorijiy tajribasini o'rganishga bag'ishlangan. Ishda ijtimoiy himoyaning turli modellari, ularning xususiyatlari va afzalliklari tahlili, shuningdek, dunyoning turli mamlakatlarida aholini ijtimoiy himoya qilishni tashkil etish mexanizmlari va usullarini o'rganilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy himoya, xorijiy tajriba, aholi, muassasalar, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy himoya modellari, ijtimoiy himoya mexanizmlari, ijtimoiy dasturlar, ijtimoiy xizmatlar, ijtimoiy ta'minot.

Анотация

Данное исследование посвящено изучению зарубежного опыта формирования институтов социальной защиты населения. Работа посвящена анализу различных моделей социальной защиты, их характеристик и преимуществ, а также изучению механизмов и методов организации социальной защиты населения в разных странах мира.

Ключевые слова: социальная защита, зарубежный опыт, население, институты, социальная политика, модели социальной защиты, механизмы социальной защиты, социальные программы, социальные услуги, социальное обеспечение.

Annotation

This study is devoted to the study of foreign experience in the formation of institutions for social protection of the population. The work is devoted to the analysis of various models of social protection, their characteristics and advantages, as well as the study of the mechanisms and methods of organizing social protection of the population in different countries of the world.

Key words: social protection, foreign experience, population, institutions, social policy, social protection models, social protection mechanisms, social programs, social services, social security.

KIRISH

Ijtimoiy siyosat nafaqat muhtojlarga yordam berish, balki insonning kelajagi, sog'lig'i, kasbiy, madaniy va shaxsiy rivojlanishiga sarmoya kiritishdan iborat bo'lgan farovonlik va munosib hayot hokimiyatning asosiy vazifasidir. Ijtimoiy nuqtayi nazardan, bu fuqarolar oldidagi ijtimoiy kafolatlar va majburiyatlarni amalga oshirishdir. Demak, aholini ijtimoiy himoya qilish davlat zimmasidadir.

Mamlakatlar Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT), Xalqaro Mehnat Tashkilotining, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining, Yevropa Ittifoqining xalqaro hujjatlari asosida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini shakllantirish bo'yicha

davlat siyosatini belgilaydi. (Ijtimoiy Xayriya, Yevropa ijtimoiy xavfsizlik kodeksi va boshqa huquqiy hujjatlar)[1]

Hozirga kelib BMTning roli sezilarli darajada oshdi, unda ko‘plab dolzarb xalqaro muammolar, jumladan, oila, bolalar, sog‘liqni saqlash, qariyalar, nogironlar, ta‘lim va boshqalar muammolari bo‘yicha qarorlar muhokama qilinadi va ishlab chiqiladi. BMT Nizomi birinchi davlatlarning insonning asosiy huquq va erkinliklariga rioya qilish va hurmat qilish majburiyatini belgilagan xalqaro munosabatlar to‘g‘risidagi shartnomasi ham mavjud.

Xalqaro mehnat tashkilotining “Ijtimoiy ta‘minotning minimal standartlari to‘g‘risida”gi 102-sonli konvensiyasiga muvofiq, aholini ijtimoiy himoya qilishning asosi ijtimoiy ta‘minot bo‘lib, uning maqsadlari: ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ko‘maklashish, farovonlikni oshirish, odamlarning mehnat sharoitlarini yaratish va yaxshilash va inson huquqlarini himoya qilishdan iborat [2].

Xorijiy mamlakatlar tajribasini o‘rganish, maqolada turli ijtimoiy himoya modellarining muvaffaqiyati yoki muammolariga ta‘sir etuvchi asosiy omillarni aniqlashga yordam beradi. Ushbu qiyosiy tahlil sog‘liqni saqlash, ishsizlikni qo‘llab-quvvatlash, pensiya ta‘minoti, ijtimoiy sug‘urta tizimlari va maqsadli naqd pul o‘tkazmalari dasturlari kabi jihatlarni o‘z ichiga olgan fuqarolar farovonligi va xavfsizligini ta‘minlash uchun qo‘llaniladigan turli mexanizmlar va strategiyalarni yoritib beradi.

Bundan tashqari, ijtimoiy himoya institutlarining dizayni va samaradorligiga ta‘sir qiluvchi omillar, jumladan, iqtisodiy rivojlanish, demografik tendensiyalar, madaniy qadriyatlar va siyosiy tuzilmalarni ko‘rib chiqish muhimdir. Shuningdek, muvaffaqiyatli ijtimoiy himoya tizimlarining muhim tarkibiy qismlari sifatida davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash va barqaror moliyalashtirish mexanizmlarining ahamiyati katta hisoblanadi.

Tadqiqot maqsadi, ushbu maqola orqali mamlakatimizda ijtimoiy farovonlikni oshirishga intilayotgan siyosatchilar va manfaatdor tomonlar uchun qimmatli yo‘l-yo‘riqlarni taklif qilib, ijtimoiy himoya bo‘yicha xorijiy tajribalardan tegishli tushunchalarni o‘rganishga qaratilgan. Xalqaro ijtimoiy himoya amaliyotining ko‘p qirrali landshaftini o‘rganish orqali ushbu tadqiqot inklyuziv va samarali ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish bo‘yicha global muhokamaga hissa qo‘shishga intiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mamlakatimizda ko‘p yillar davomida amalda bo‘lgan ijtimoiy nafaqalar tizimi aholining kam ta‘minlangan qatlamlarining turmush darajasini nisbatan barqaror saqlab kelmoqda. Biroq imtiyozlar va nafaqa oluvchilar sonining asossiz ravishda ko‘payishi ijtimoiy nafaqalarni taqsimlashning shaffof tizimlarini yaratish bo‘yicha aniq chora-tadbirlar belgilashni talab etmoqda. Shu bilan birga, mamlakatda yolg‘iz va kam ta‘minlangan pensionerlar, onalar, nogironlar, ko‘cha va yetim bolalar, doimiy yashash joyiga ega bo‘lmagan mehnatga layoqatlilar soni sezilarli darajada oshib bormoqda. Aholining kam ta‘minlangan qatlamlarini himoya qilish va qo‘llab-quvvatlash sohasini respublika va mintaqaviy boshqarish dasturlari va mexanizmlari aniq belgilangan strategiyalar asosida amalga oshirilmoqda. Moliyalashtirish

tamoyillarini o'zgartirish, jamiyatning muhtoj a'zolarini qo'llab-quvvatlashning maqsadli yo'nalishi, aholining ushbu toifasi uchun mintaqaviy va shahar darajasida ijtimoiy xizmatlarning sifati va mavjudligi, shuningdek, ijtimoiy xizmatlar tizimini rivojlantirish va qonunchilikda mustahkamlash bilan bog'liq muammolarni yanada samarali yechimlarini topish uchun xalqaro tajribalar o'rganilishi lozim. Shu nuqtayi nazardan tadqiqot davomida aholini ijtimoiy himoya qilish institutlarini shakllantirish masalalarini o'rgangan ba'zi taniqli Yevropa olimlarining ilmiy izlanishlari ko'rib chiqildi.

1. Esping-Andersen, Gøsta, Farovonlik davlatini rivojlantirish bo'yicha o'z faoliyati bilan mashhur bo'lgan daniyalik sotsiolog, ayniqsa Yevropadagi farovonlik davlatlarining ijtimoiy rivojlanish holatini tahlil qilgan [3].

2. Bismark, Otto von: 19-asr oxirida birinchi zamonaviy ijtimoiy ta'minot tizimini joriy etgan nemis davlat arbobi, Bismark farovonlik davlati modeli sifatida tanilgan [4].

3. Titmuss, Richard: Ijtimoiy farovonlikni tushunishga katta hissa qo'shgan va Buyuk Britaniyaning farovonlik davlatini rivojlanishida ta'sirli bo'lgan ingliz ijtimoiy siyosati tadqiqotchisi. [5].

4. Marshall, T.H.: Ijtimoiy fuqarolik konsepsiyasi va Yevropada ijtimoiy huquqlar va farovonlik qoidalarining tarixiy rivojlanishini o'rgangan "Fuqarolik va ijtimoiy sinf" ta'sirli asari bilan mashhur [6].

Ushbu adabiyotlar o'rganilib qisqacha xulosa shuni isbotladiki Yevropada ijtimoiy himoya va farovonlik davlati rivojlanishini tushunishga katta hissa qo'shdilar va ularning ishlari ijtimoiy siyosat va ijtimoiy himoya tizimlarini o'rganishda ta'sirli bo'lib qolmoqda.

O'rganilayotgan muammo doirasidagi ilmiy va amaliy qiziqish Rossiya olimlarini ham chetlab o'tmagan: A.N. Averina, G.A. Axinova, A.M. Babich, N.A. Volgina, E.V. Egorova, E.N. Jiltsova, V.I. Jukova, S.V. Kadomtseva, V.F. Novikova, JI.C. Rjanitsyna, V.D. Royka, V.F. Ukolova, E.I. Xolostovoy, V.I. Sharina, S.V. Shishkin va boshqa olimlar. Aholini ijtimoiy himoya qilishni rivojlantirishning hududiy jihatlarini asarlarida o'z ifodasini topgan.

O'zbekistonda bir necha olimlar ijtimoiy himoya masalalari yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borgan: Nodira Yagonariyeva, Zulfizar Choriyeva (yoshlar masalasiga oid izlanishlar), Rashidjon Hakimov (Inson huquqlari, madaniyat va demokratiya muammolari yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borgan), Dilbar Nazarova (ijtimoiy himoya huquqiy iqtisodiy masalalari yuzasidan ahamiyatga ega bo'lgan ilmiy izlanishlar olib borgan) shu kabi ko'plab olimlarimiz mamlakatimiz aholisini ijtimoiy himoya qilish masalalari yuzasidan amaliyotga kirishish uchun ilmiy izlanishlar olib borgan va yuqori saviyadagi malakaga erishgan.

Biroq mavjud nashrlarda bozor munosabatlariga o'tish sharoitida viloyatda aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilishni rivojlantirishning boshqarish tizimini shakllantirish masalalari to'liq ochib berilmagan. Shunga ko'ra, aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish va boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar ko'lamini kengaytirish zaruriyati mavjud.

Rivojlangan mamlakatlarda aholini ijtimoiy himoya qilish bo'yicha katta tajriba to'plangan. Mamlakatimizda tizim samaradorligini oshirish uchun AQSh va Yevropa davlatlarining tajribasini hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Qo'shma Shtatlarda markazlashtirilgan ijtimoiy xavfsizlik tarmog'i mavjud emas. Har bir davlat ijtimoiy sohani qonun hujjatlari va davlat dasturlari orqali mustaqil tartibga soladi. Qonunchilikda moliyalashtirishning ikkita manbasi ko'zda tutilgan: sug'urta va ijtimoiy ta'minot. Sug'urta fondi byudjeti ishchilar (ish haqi ulushi) va tadbirkorlardan (to'langan ish haqi foizi) soliq tushumlari hisobidan to'ldiriladi. Yordam davlat byudjeti, davlat va mahalliy hokimiyat byudjetlari hisobidan moliyalashtiriladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot davomida mavzu yuzasidan barcha elektron yozma shakldagi manbalar tahlil qilindi. Ishning uslubiy asosini umumiy nazariy va umumiy uslubiy yondashuvlar, tizimni tahlil qilish va sintez qilish usullari; iqtisodiy-statistik usul, shuningdek, qiyosiy tahlil usullari taskil qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ijtimoiy islohotlarning jahon tajribasi keng va rang-barangdir. Xorijiy mamlakatlar tajribasidan mexanik nusxa ko'chirishga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Unda mamlakatning an'analari, xususiyatlari va haqiqiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda foydalanish mumkin bo'lgan narsani topish muhimdir. O'z vaqtida moliyalashtirilishi kerak bo'lgan ijtimoiy zaruriy imtiyozlar to'plamini olish yo'li bilan ehtiyojlarni qondirmasdan insonning normal yashashi mumkin emas. Ushbu umumiy maqsadga quyidagi aniq vazifalarni hal qilish orqali erishiladi:

1. Zamonaviy sharoitda mintaqada aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish tendensiyalarini aniqlash;
2. O'zbekiston aholisini ijtimoiy himoya qilish tizimini boshqarish amaliyotida xorijiy tajribadan foydalanish imkoniyatlari va ko'lamini aniqlash;
3. Aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda davlat boshqaruvini takomillashtirish yo'llari va usullarini asoslash;
4. Hududda aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish tizimining resurs bazasini samarali tashkil etishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash;
5. Aholining kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish sohasida xizmatlar ko'rsatish standartlari, normalari va mexanizmlari tizimini yaratish sxemasini ishlab chiqish.

Aholini ijtimoiy himoya qilish – bu barcha mehnatga layoqatli fuqarolarning mehnat, davolanish, dam olish, nogiron (ijtimoiy zaif) qatlamlari uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan qonunchilik, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa kafolatlar va imtiyozlar jamlanmasidir. Ushbu maqsadlar uchun iste'mol fondlari, ijtimoiy himoya siyosati, qoida tariqasida, passiv taqsimlash usullari asosida amalga oshiriladi. Aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash – bu aholining o'zini o'zi ta'minlash muammolarini hal qilish bo'yicha sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlash maqsadida aholining muhtoj toifalariga tabiiy, pul, tashkiliy, huquqiy, ma'naviy va psixologik yordam ko'rsatishning maqsadli chora-tadbirlari majmuini ifodalovchi ijtimoiy

himoyaning quyi tizimidir. U birinchi navbatda faol-ragʻbatlantiruvchi usullar asosida amalga oshiriladi.

Oʻzbekiston ijtimoiy himoya tizimini boshqarishda xorijiy tajribadan foydalanish yoʻnalishlariga toʻxtalamiz. Bu borada Shvetsiya modeli tajribasidan koʻra, bolalar, onalik va nafaqaxoʻrlarni ijtimoiy himoya qilish amaliyotini dolzarb va maqbul model sifatida foydalanish mumkin, jumladan:

- bola tugʻilishi va uni davolash uchun majburiy haq toʻlanadigan taʼtil tizimi;
- tarbiyasi uchun qoʻshimcha pul kompensatsiyasi;
- maktabgacha taʼlim va maktab muassasalarining yetarli tarmogʻini rivojlantirish, ularni saqlash uchun ota-onalar xarajatlarning atigi 2-3 foizini qoplaydi;
- maktab oʻquvchilari va talabalari uchun stipendiya toʻlovi; pensiya tizimi, uning eng muhim elementi barcha nafaqaxoʻrlar uy-joy xarajatlari uchun 50% davlat nafaqalarini olishlari toʻgʻrisidagi qonunchilik qoidalaridir.

20-asrning ikkinchi yarmida Yevropa davlatlari uchun Farovonlik davlati konsepsiyasiga asoslangan ijtimoiy himoya elementlarining shakllanishi bilan tavsiflangan. [7].

Yevropa mamlakatlari aholisini ijtimoiy himoya qilishni tashkil etishning individual modellari mavjud. **Ular quyidagilar:**

Aholini ijtimoiy himoya qilishning Shvetsiya modeli ijtimoiy siyosatni qayta tiklashga qaratilgan farovonlik davlati gʻoyalarini oʻzida mujassam etgan. Birinchi navbatda oila, sogʻliqni saqlash, taʼlim va boshqalarga asoslangan ijtimoiy sohadagi muammolarni hal qilishdan iborat boʻlib, uning asosiy tamoyillari – ijtimoiy ishonch, birdamlik, demokratiya, tenglik, adolat, universallik, kollektivlikdan tashkil topgan.

Shvetsiya modeli — shaxsning ijtimoiy-iqtisodiy holatidan deyarli mustaqil ravishda, progressiv soliqqa tortish tizimi orqali kafolatlangan davlat ijtimoiy taʼminotini oʻz ichiga oladi. U mulkiy munosabatlarni keng qamrovli oʻzgartirishga, iqtisodiy demokratiyaga va siyosiy va ijtimoiy demokratiya bilan bir qatorda, ijtimoiy isloh qilingan kapitalizm doirasida yangi jamiyat qurishga qaratilgan edi. Iqtisodiy samaradorlik va jahon bozoridagi raqobatbardoshlik ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratmoqda. Shvetsiya modeli siyosat va bozor tushunchalarining oʻzaro bogʻliqligi va oqilona taqqoslashini kuzatadi, ijtimoiy siyosat esa fuqarolar oʻrtasidagi ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish vositasidir.

Buning asosiy sababi shundaki, davlat tomonidan zarur ijtimoiy tovar va xizmatlarning toʻliq hajmda taʼminlanishi, ulardan jamiyatning barcha aʼzolarining erkin foydalanishi kafolatlanishi aholining bir qismi oʻrtasida tashabbuskorlikning susayishi kabi bir qator salbiy holatlarning yuzaga kelishiga sabab boʻldi. Ayniqsa, yoshlar, tadbirkorlar va aholining keng qatlamlariga ogʻir soliq bosimi, oilaviy inqiroz, taʼlim tizimidagi tenglik va boshqalar bozor rolini cheklash Shvetsiya ijtimoiy taraqqiyot modelining eng muhim tarkibiy qismidir va Shvetsiya bu yoʻnalishda boshqa rivojlangan mamlakatlarga qaraganda koʻproq harakat qildi[8].

Shvetsiya modeli tajribalaridan oila, bolalik, onalik kabi ijtimoiy muammolarni hal etishda foydalanish mumkin. Bizning fikrimizcha, Oʻzbekistonning ijtimoiy

yoʻnaltirilgan siyosatidagi oila, bolalik, onalik kabi masalalarda Shvetsiya modeli tajribalaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

1-jadval.

Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarning oylik oʻrtacha pensiya miqdori (AQSh dollarida)¹

Mamlakat	Oʻrtacha pensiya miqdori, oyiga AQSh dollari
Daniya	2800
Finlandiya	1900
Norvigiya	1542
Germaniya	1200
AQSh	1164
Shvetsiya	833
Yaponiya	717
Kanada	667
Qozogʻiston	210
Oʻzbekiston	55

Jadvaldan shuni koʻrishimiz mumkin-ki, Daniya (2800\$) pensiya berish miqdori boʻyicha eng yuqori oʻrinni egallab turibdi. 2 va 3-oʻrinlarni ham Yevropaning rivojlangan davlatlari Finlandiya(1900\$) va Norvegiya(1542\$) band qilmoqda. YAIM boʻyicha dunyo yetakchisi AQSh(1164\$) ham oylik oʻrtacha pensiya miqdori boʻyicha yuqori oʻrinni egallagan davrda Oʻzbekiston (55\$) koʻrsatkich bilan eng past oʻrinlardan birini egallab turmoqda.

Germaniya aholisini ijtimoiy himoya qilish modeli

Germaniya aholisini ijtimoiy himoya qilishni tashkil etish asoslarini koʻrib chiqaylik. Avvalo shuni taʼkidlaymizki, ijtimoiy himoya sohasidagi ijtimoiy siyosat ham mehnatga layoqatli, ham ishlaymaydigan aholiga ham taalluqlidir. Bular turli kasb egalari, maktab oʻquvchilari, talabalar, uy bekaları, keksalar, nogironlar va boshqa ijtimoiy xizmatlardan foydalanadiganlardir. Nemis modeli, bir tomondan, fuqarolarning individual saʼy-harakatlariga, boshqa tomondan, aholining eng muhtoj guruhlarini davlat tomonidan taʼminlashga qaratilgan rivojlangan tabaqalashtirilgan tizimini nazarda tutadi.[9]

Germaniya demokratik va ijtimoiy davlat boʻlib, uning siyosati ijtimoiy imtiyozlarga erishishda fuqarolarni tenglashtirishga emas, balki aholining eng muhtoj va eng kambagʻal qatlamlarini ijtimoiy himoya qilishga qaratilgan. Shu bois ijtimoiy sohadagi muammolarni samarali hal etish uchun insonning oʻzi ehtiyojlarini amalga oshirish uchun sharoit yaratish koʻzda tutilgan. Eng yaxshi ijtimoiy tartib ijtimoiy mahsulotni qayta taqsimlash yoʻli bilan imkon qadar koʻproq qoʻllab-quvvatlanadigan joyda emas, balki fuqarolarning eng kam soni bunday yordamga muhtoj boʻlgan joyda mavjuddir.

¹ Understanding Sweden's Social Welfare System. <https://www.expatfocus.com/>

2-jadval

Mamlakatlar bo'yicha pensiya yoshi va o'rtacha umr ko'rish davomiyligi¹

Mamlakat	Pensiya yoshi		O'rtacha umr ko'rish davomiyligi
	Erkaklar	Ayollar	
Yaponiya	70	70	82.1
Norvegiya	67	67	79.9
AQSh	65	65	78.1
Germaniya	67	67	79.3
Shvetsiya	65	65	80.9
Buyuk Britaniya	68	60	79.0
O'zbekiston	60	55	74.0

Jadvalda turli mamlakatlardagi pensiya yoshi va o'rtacha umr ko'rish davomiyligi ko'rsatkichlari keltirilgan. Ushbu ma'lumotlar mamlakatlarning demografik holati va ijtimoiy siyosatlarini baholash imkonini beradi.

Pensiya yoshi bo'yicha Yaponiya eng yuqori ko'rsatkichga ega bo'lib, erkaklar va ayollar uchun 70 yoshga belgilangan. Buning sababi Yaponiya aholisining uzoq umr ko'rish (82.1 yil) bilan bog'liq bo'lib, bu ko'rsatkich dunyo bo'yicha eng yuqorilaridan biri hisoblanadi. Norvegiya, Germaniya va AQSh kabi rivojlangan davlatlarda pensiya yoshi 65-67 atrofida saqlanib, umr ko'rish davomiyligi nisbatan yuqori (taxminan 78-80 yil). Shvetsiya ham bu jihatdan yetakchi davlatlar qatorida bo'lib, o'rtacha umr ko'rish 80.9 yilni tashkil qiladi.

Buyuk Britaniyada ayollar uchun pensiya yoshi 60 bo'lib, erkaklarga nisbatan ancha past, ammo umr ko'rish davomiyligi boshqa Yevropa davlatlariga yaqin. O'zbekiston uchun esa pensiya yoshi nisbatan pastroq (erkaklar uchun 60, ayollar uchun 55), bu o'rtacha umr ko'rish davomiyligi (74 yil) bilan izohlanadi.

Jadvaldagi ma'lumotlardan kelib chiqib, rivojlangan davlatlarda pensiya yoshi yuqori bo'lishiga qaramay, aholi umr ko'rish ham uzoqroqdir. Bu davlatlarda sog'liqni saqlash tizimi, iqtisodiy farovonlik va turmush sharoitlarining ahamiyati katta ekanligi ko'rinadi. Shu bilan birga, rivojlanayotgan davlatlarda, jumladan, O'zbekistonda pensiya yoshi pastroq bo'lib, bu umr ko'rish davomiyligi nisbatan qisqa ekanligi bilan bog'liq.

Germaniya aholisini ijtimoiy himoya qilish modeli

Germaniyaning ijtimoiy bozor iqtisodiyoti bozor va ijtimoiy davlat elementlarini birlashtiradi. Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini yaratish g'oyasi ma'lum darajada O'zbekiston ijtimoiy tizimiga mosdir.

Binobarin, aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy o'ziga xosligidan kelib chiqqan holda, muayyan davlatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda qurilishi kerak. Qolaversa, sog'liqni saqlash, ta'lim, fan, madaniyat va boshqa sohalaridagi ijtimoiy muammolarni hal qilmasdan turib, iqtisodiy salohiyatni yuksaltirish mumkin emas, buning negizida barcha fuqarolar uchun doimo bir xil "boshlang'ich imkoniyatlar"ga ega shaxs turadi.

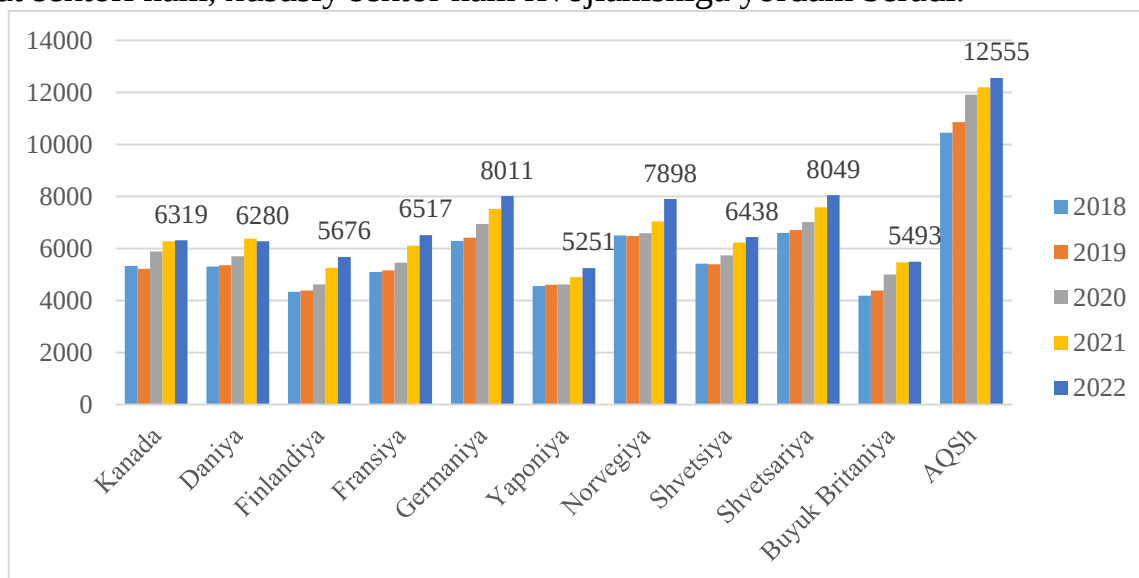
¹ <https://russiahousenews.info/> Ma'lumotlariga asosan muallif tomonidan tuzildi.

Siyosatchilar davlat dasturlari nafaqat jamiyatda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni saqlash, balki mamlakat iqtisodiy taraqqiyotida ham muhim ahamiyatga ega ekanligini doimo anglab turadilar.

Amerika Qo'shma Shtatlarida aholini ijtimoiy himoya qilishni tashkil qilish modeli

Amerika Qo'shma Shtatlarida aholini ijtimoiy himoya qilishni tashkil qilishni ko'rib chiqamiz. 1935-yil 14-avgustdagi "Ijtimoiy ta'minot to'g'risida"gi qonun davlat tarixidagi birinchi qonundir. Qo'shma Shtatlar yirik ijtimoiy dasturlarni Yevropa mamlakatlariga qaraganda kechroq joriy qildi. Ikkinchi jahon urushi tugagandan so'ng AQSHda davlat tomonidan tartibga solishning maqsad va usullari bo'yicha jamoatchilik liberal-konservativ konsensus vujudga keldi va bozor iqtisodiyoti huquqiy asosda ekanligini e'tirof etish asosida ijtimoiy davlat konsepsiyasi qabul qilindi[11].

Amerikalik tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, "yangi ijtimoiy shartnoma" jadal iqtisodiy o'sish asosida davlat o'z oldiga iqtisodiy rivojlanishning "ijtimoiy xarajatlarini" qoplash vazifasini qo'ya olganligi sababli paydo bo'lgan. Davlatning ijtimoiy sohadagi ishtiroki bozor iqtisodiyotiga qaratilgan bo'lib, unda ko'plab ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish, asosan, turli darajadagi bozor munosabatlari mexanizmidan foydalangan holda amalga oshiriladi. Masalan, ijtimoiy ta'minot sohasida soliq imtiyozlari keng qo'llaniladi, bu ishlab chiqarish ko'lamini va shu bilan birga, ko'rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlar ko'lamini oshirishdan manfaatdor bo'lgan davlat sektori ham, xususiy sektor ham rivojlanishiga yordam beradi.

1-rasm. Rivojlangan mamlakatlarning sog'liqni saqlashga sarflagan sarf xarajatlari(AQSh dollarida)¹

Ushbu diagrammada rivojlangan mamlakatlar, xususan, Kanada, Daniya, Finlyandiya, Fransiya, Germaniya, Yaponiya, Norvegiya, Shvetsiya, Shveysariya, Buyuk Britaniya va AQShning 2018-2022-yillarda sog'liqni saqlashga ajratgan

¹ <https://russiahousenews.info/> Ma'lumotlariga asosan muallif tomonidan tuzildi.

xarajatlarining dinamikasi ko'rsatilgan. Har bir davlat sog'liqni saqlash tizimiga yildan yilga o'sib borayotgan mablag' ajratmoqda va bu tendensiya global miqyosda davlatlarning sog'liqni saqlashga bo'lgan e'tiborini oshirayotganini anglatadi.

Ko'rsatilgan davr mobaynida barcha mamlakatlar sog'liqni saqlash xarajatlarini muntazam oshirib borgan. Bu, ayniqsa, pandemiya davrida sog'liqni saqlash tizimiga bo'lgan talabning kuchayishi bilan izohlanadi. Umuman olganda, barcha mamlakatlar sog'liqni saqlashni strategik jihatdan ustuvor soha deb bilgan va ushbu sohani rivojlantirishga katta e'tibor qaratgan.

- AQSh sog'liqni saqlash sohasiga ajratilgan mablag'lar hajmi bo'yicha ancha yuqori o'rinda turadi. 2018-yildagi 10,447 dollardan 2022-yilda 12,555 dollargacha o'sishi AQSh sog'liqni saqlashga eng katta mablag' ajratayotgan mamlakat ekanligini tasdiqlaydi.

- Germaniya va Shveysariya ham katta o'sish ko'rsatgan davlatlar qatoriga kiradi. Germaniyaning 2018-yilda 6,290 dollardan 2022-yilda 8,011 dollarga oshganligi bu mamlakatning sog'liqni saqlash sohasiga bo'lgan katta e'tiborini ko'rsatadi.

Yevropa davlatlari, xususan Daniya, Finlyandiya, Fransiya, Norvegiya va Shvetsiya izchil ravishda sog'liqni saqlash xarajatlarini oshirib borgan. Kanada ham bu borada o'z ko'rsatkichlarini 2018-yildagi 5,337 dollardan 2022-yilda 6,319 dollarga yetkazib, sog'liqni saqlash tizimiga muhim investitsiyalar qilgan davlatlardan biri bo'lib qolmoqda.

Binobarin, fuqarolarning ijtimoiy muammolarini hal qilish jarayonida ijtimoiy himoyaning Amerika modeli davlat xizmatlarini ijtimoiylashtirish bilan birga bozor mexanizmiga qaratilgan.

Shunday qilib, O'zbekistonda demokratiyaning rivojlanish istiqbollari, huquqiy va ijtimoiy davlatni, shuningdek fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonlari, asosan, zamonaviy xalqaro munosabatlarning rivojlanish tendensiyalari bilan belgilanadi. Bu o'z navbatida, davlatni rivojlantirish mezonlarini belgilaydi. Xalqaro konvensiyalarning, shuningdek, turli shartnoma va bitimlarning imzolanishi ko'plab zamonaviy davlatlarning ijtimoiy himoya siyosatiga asoslanadigan asosiy tamoyillar bilan roziligi, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va boshqa sohalarining xalqaro standartlariga rioya qilishga tayyorligidan dalolat beradi.

Turli mamlakatlarning ijtimoiy himoya modellarini qo'llash tajribasi O'zbekiston uchun iqtisodiy, siyosiy, demografik va boshqa omillarni hisobga olgan holda qiziqarli va istiqbolli hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Aholini ijtimoiy himoya qilish institutlarini shakllantirish har qanday zamonaviy jamiyatning hal qiluvchi jihati hisoblanadi. Xorijiy davlatlar o'z fuqarolarining ehtiyojlarini qondirish uchun turli yondashuv va tizimlarni ishlab chiqdilar. Boshqa xalqlar tajribasini o'rganib chiqib, samarali ijtimoiy himoya institutlarini yaratishda ilg'or tajribalar va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolar haqida qimmatli tushunchalarga ega bo'lish mumkin.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda ijtimoiy himoyaga yondashuv juda xilma-xil bo'lishi mumkin. Ba'zi mamlakatlarda Yevropadagi kabi ijtimoiy sug'urta tizimlari

mavjud, boshqalari esa aholining eng zaif qatlamlari uchun maqsadli pul o'tkazmalari dasturlarini o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan ko'proq maxsus tartiblarga ega.

Bu xilma-xil yondashuvlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, ijtimoiy himoya institutlarini tashkil etishning yagona yechimi yo'qligi ayon bo'ladi. Har bir mamlakat ushbu tizimlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda o'zining noyob ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy kontekstini hisobga olishi kerak. Iqtisodiy rivojlanish darajasi, demografik tendensiyalar, madaniy qadriyatlar va siyosiy tuzilmalar kabi omillar ijtimoiy himoya institutlarining mohiyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Toshkent:2023
2. Xalqaro Mehnat Tashkilotining "Ijtimoiy ta'minotning minimal standartlari to'g'risida"gi 102-sonli Konvensiyasi (Jeneva, 1952-yil 4-iyun) / Cadiz: huquqiy portal. – <http://www.kadis.ru/texts/index.phtml?id=15557>. – 28.12.2011.
3. Esping-Andersen G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press.
4. Bismark O.V. (1883). Ishchilar uchun tibbiy sug'urta to'g'risidagi qonun. Berlin: Germaniya hukumati nashriyoti.
5. Titmuss R.M. (1974). Social Policy: An Introduction. London: Allen & Unwin.
6. Marshall T.H. (1950). Citizenship and Social Class and Other Essays. Cambridge University Press.
7. Sweden's work to ensure children's and young people's safe and secure upbringing. <https://www.government.se/>
8. Understanding Sweden's Social Welfare System. <https://www.expاتفocus.com/>
9. Society Strong Welfare State <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/>
10. Social Security Act United States [1935] <https://www.britannica.com/>
11. <https://russiahousenews.info/> Ma'lumotlariga asosan muallif tomidan tuzildi.
12. Oldingi manbadan foydalanilgan.
13. <https://translated.turbopages.org/>